

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์เนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 โดยการวิเคราะห์ตรวจสอบเนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษากับเกณฑ์ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาข้อมูลด้านต่าง ๆ ที่จะเป็ประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เนื้อหาพุทธศาสนา ทั้งในด้านพุทธศาสนากับการศึกษานันได้แก่ ความเป็นมาและความสำคัญของพุทธศาสนากับการศึกษาไทย พุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษา การสอนพุทธศาสนาตามหลักสูตร ทศนะผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักสูตรพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านพุทธศาสนาและจริยธรรม คงจะได้อ้างถึงตามลำดับต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพุทธศาสนากับการศึกษา

พุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานแก่มนุษย์ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์ ทั้งนี้ เพราะพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงตรัสรู้ความจริงในเรื่องราวต่าง ๆ จนได้รับการยกย่องว่าทรงรู้แจ้งโลก ใ้ทรงแสดงเรื่องทีควรประพฤติและควรเว้นไว้อย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง เป็นหลักในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างความสุข ความเจริญในด้านต่าง ๆ ทุกชั้นตอนของชีวิต (พระโสภณคณาภรณ์ 2526 : 25 - 28)

คนไทยนับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่ก่อนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย คือ ชนชาติไทยในอาณาจักรอัยลาว สมัยขุนหลวงเฝ้า จนถึงเมื่อชนชาติไทยตั้งตนเป็นอิสระจากขอม ตั้งอาณาจักรสุโขทัยได้ในปี พ.ศ. 1820 พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงสตั้บ กิตติศัพท์พระสงฆ์ไปศึกษาที่ลังกา กลับมาสั่งสอนอยู่ที่นครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัย และมีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส จึงได้ทรงอาราธนาขึ้นมาตั้งสำนักและเผยแพร่คำสอน ณ กรุงสุโขทัย พระพุทธศาสนานิกายหินยาน เรียกชื่อตามแหล่งที่มาว่าลังกาวงศ์ จึงเป็นแบบที่เจริญรุ่งเรืองสืบมาเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงทุกวันนี้ (พระราชวรมุณี 2525 : 260 - 261) และเพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมทีมีเหตุผลและทันสมัยอยู่เสมอ (พระโสภณคณาภรณ์ 2526 : 70) หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานแห่งความประพฤติทางกาย วาจา

และใจของคนไทย กล่าวได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทต่อชีวิตของคนไทยทุกด้าน ทั้งทางด้านสังคม ทำให้เกิดความสงบสุข เมื่อคนส่วนใหญ่ศึกษารธรรมและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็จะมีกายและใจปกติ สงบเย็น เลิกเบียดเบียนตัวเอง เบียดเบียนผู้อื่น เลิกการเอารักเอาเปรียบผู้อื่น แต่จะรักกันช่วยเหลือกัน และมีความสามัคคี

ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม: พุทธศาสนาได้ให้หลักธรรมที่เป็นรากฐานการศึกษาของไทยที่สำคัญยิ่ง คือ การพัฒนาองค์ประกอบภายในจิตใจของคนไทยให้ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น หลักการและวิธีการเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งใด ๆ สอนอรยสัง เพื่อให้มนุษย์รู้จักวิธีที่เลิศในการแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ เป็นต้น

ในทางรัฐศาสตร์ พุทธศาสนาแสดงสังคมตัวอย่างด้วยพระวินัยในการปกครองคณะสงฆ์ และแสดงหลักของทศพิธราชธรรม สำหรับพระเจ้าแผ่นดินและผู้มีหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน ใฝ่ยึดปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความสุขแก่ประชาชนโดยทั่วกัน

ในทางเศรษฐศาสตร์และการพัฒนาประเทศ พุทธศาสนามีคำสั่งสอนที่เป็นหลักการและที่เป็นรายละเอียดสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และแนวทางที่เป็นสายกลาง เช่น สอนให้ช่วยตัวเอง พึ่งตัวเอง ประกอบอาชีพสุจริต รักและเอาใจใส่ต่องานที่ตนกระทำ รู้จักความพอดี มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น (อรอนงค์ สุวรรณกุล 2528 :

13 - 16)

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีใครสนใจระบบการศึกษาที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเท่าไรนัก นักการศึกษา มักจะให้ความสนใจแก่ระบบการศึกษาทางตะวันตกมากกว่าที่จะค้นคว้าศึกษาหลักการศึกษามีอยู่ในพระพุทธศาสนา แม้ในประเทศทางตะวันออกซึ่งพุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมแหล่งใหญ่ หรือเป็นวิถีทางแห่งชีวิตประจำวัน ประชาชนก็ดูเหมือนจะมองข้ามระเบียบวิธีการเรียนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา แต่หันกลับไปสนใจศึกษาระบบการศึกษาที่ไม่เป็นแบบพุทธซึ่งเต็มไปด้วยการเน้นความสำเร็จทางวัตถุมากกว่าความสำเร็จทางจิตใจ

หลักคำสอนของพุทธศาสนา และวิธีการศึกษาทางพุทธศาสนาไม่ได้เน้นการศึกษาของเด็ก ๆ โดยที่จะต้องสูญเสียการศึกษาของผู้ใหญ่เหมือนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การศึกษาตามหลักของพุทธศาสนาไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มอายุกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสถาบันแห่งใดแห่งหนึ่งหรือในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง การศึกษาตามหลักพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่จะต้องทำตลอดชีวิตตั้งแต่

เด็กจนตาย ไม่จำกัดเวลาและสถานที่ เด็ก ๆ ก็ไม่ได้ถูกเพิกเฉย โดยที่เห็นแล้วการศึกษาตาม
หลัก การของพุทธศาสนาจะต้องดำเนินต่อไปจนกระทั่งบรรลุถึงธรรมขั้นสูงสุดคือ นิพพาน นั้นแหละ
จึงจะหยุด การศึกษาเป็นสิ่งที่ดี ศาสนาทุกศาสนาล้วนแต่สนับสนุน ยิ่งพุทธศาสนายิ่งสนับสนุนเป็น
พิเศษ เพราะการศึกษาคือการให้แสงสว่างแก่คนในการดำเนินชีวิต (จางงศ์ อติวัฒน์สิทธิ์
2525 : 126)

โดยเหตุที่พุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีคำสั่งสอนและหลักการอันประเสริฐเป็นศาสนาที่
คนไทยส่วนใหญ่รับนับถือ จึงเห็นเป็นภาระสมควรที่จะต้องมีการให้การศึกษา อบรม สืบทอดความรู้
ความเข้าใจ และศรัทธา ปฏิบัติในพุทธศาสนาแก่คนไทยทุกเพศและวัย เพื่อเป็นหนทางหนึ่งของ
การส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองและการธำรงรักษาพุทธศาสนาไว้ เพื่อให้เป็นหลักของชีวิตและ
หลักของประเทศไทยสืบต่อไป

การศึกษาไทยในสมัยโบราณไม่ปรากฏว่ามีเอกสารใดที่พอจะจัดเข้าลักษณะของ
หลักสูตรได้ (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 19) วัดและวังในสมัยนั้นมีฐานะเป็นสถาบันให้
การศึกษา เนื่องจากรัฐไม่มีนโยบายที่จะจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน (จิระพัฒน์ หุตพัฒนา
2514 : 17) การจัดการศึกษาของประชาชนเป็นลักษณะของงานอดิเรก การศึกษาภายใน
ครอบครัวมีบ้างตามบุคคลชั้นสูง การศึกษาไทยในช่วงนี้เป็นลักษณะที่เจ้านายเรียนกับพวกเจ้านาย
ข้างในที่เป็นผู้ใหญ่ พวกราษฎรสามัญก็เรียนตามวัด การจัดการศึกษาถือเสียว่าเป็นหน้าที่ของวัด
พระเป็นผู้รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาแก่ประชาชน มุ่งให้ประชาชนอ่านเขียนเรียนเลข และมี
ศีลธรรมตามแนวศาสนา จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัด
การศึกษา เริ่มเป็นนโยบายของรัฐด้วย มีปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้น
(จุฑิชัย มูลศิลป์ 2512 : 35) และได้มีการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้น พระบรมมหาราชวังเป็น
ครั้งแรกปี พ.ศ. 2414 โดยมีจุดประสงค์ที่จะฝึกคนเข้ารับราชการ ต่อมาได้มีการตั้งโรงเรียน
สำหรับราษฎรขึ้นมาอีกโดยอาศัยวัดเป็นที่ตั้ง ซึ่งตั้งเป็นแห่งแรกที่วัดมหารพาราม เมื่อ พ.ศ. 2428
(พนัส หันนาคิน 2521 : 124) ในครั้งแรกก็ใช้พระเป็นครูเช่นเดิม ต่อมาก็ได้เพิ่มการตั้ง
โรงเรียนมากขึ้น ขยายออกมาจากศาลาวัดซึ่งแคบ แต่ก็ยังคงตั้งอยู่ในบริเวณวัด และเมื่อพลเมือง
เพิ่มขึ้น ชุมชนเกิดขึ้นใหม่ โรงเรียนก็ย้ายออกจากวัดมากขึ้น ในที่สุดความเป็นครูของพระก็หมดไป
และถือได้ว่าพ้นไปจากวงการศึกษาย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2491 เมื่อพระราชบัญญัติออกรับรองฐานะ
ครูประจำบาลเป็นข้าราชการ (เกรียง เอี่ยมสกุล 2505 : 252 - 253)

กล่าวไว้ว่าการศึกษาล่าเรียนในวัดโดยมีพระภิกษุเป็นผู้สั่งสอน จึงได้ประโยชน์ทั้งใน
 ด้านการเรียนหนังสือไทย การอบรมศีลธรรมจรรยาอันดีเท่ากับเป็นการให้เด็กสนใจในพระพุทธ
 ศาสนา เพราะเด็กใกล้ชิดกับวัดและพระ และส่งเสริมการศึกษาพระศาสนาด้วย

การจัดการศึกษาของไทยเริ่มมีหลักสูตรที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรใช้เป็นฉบับแรก
 เมื่อปี 2435 จากนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวิวัฒนาการเรื่อยมา หลักสูตรประถมศึกษาให้
 กำหนดเนื้อหาวิชาหนึ่งให้เรียนรู้หลักความประพฤติที่จะช่วยให้เป็นคนดีในสังคมด้วยการสอนวิชา
 ธรรมจารี จรรยา และศีลธรรม (ลัดดา สุวรรณกุล 2518 : 38 - 199) ซึ่งส่วนใหญ่จะ
 เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาดังจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

กฎพิทักษ์การศึกษาเป็นหลักสูตรในโรงเรียนมูลสามัญ ซึ่งออกใช้ในปี พ.ศ.
 2435 หลักสูตรความรู้ในชั้นสามัญได้กำหนดให้เรียนรู้หลักความประพฤติเป็นคนดีด้วยการสอนวิชา
 "ธรรมจารี" ซึ่งเป็นวิชาที่กำหนดให้ครูผู้สอนมีหน้าที่ฝึกอบรมให้นักเรียนมีพฤติกรรมเป็นคนดี
 ด้วยการอธิบายให้รู้จักพุทธคุณ ธรรมวัตร ยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเพื่อสร้างประสบการณ์
 เป็นการชี้ให้เห็นชัด หรือโหม่นาวให้เห็นจริงในหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทั้งนี้ครูจะต้องปฏิบัตินำ
 ให้เป็นตัวอย่างของคนดีด้วย

หลักสูตร พ.ศ. 2438 เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาหนังสือ มีความมุ่งหมายเพื่อทำนุบำรุง
 การเล่าเรียนวิชาให้เจริญ มีข้อที่น่าสังเกตสำหรับหลักสูตรฉบับนี้ได้กำหนดให้มีวิชาธรรมจริยา
 ตั้งแต่ประโยค 3 ชั้น 3 ซึ่งเทียบเท่ากับระดับมัธยมศึกษา

หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับสอบไล่ประกาศนียบัตรประโยค 1 ร.ศ. 124 (พ.ศ.
 2448) กำหนดให้สอดวิชาจรรยาถือว่าสำคัญมาก เนื้อหาประกอบด้วย ศีล ธรรม และความ
 ประพฤติ

การสอนศีล เป็นการสอน ข้อห้ามในการฆ่าสัตว์ การทำร้ายร่างกาย การทารุณกรรม
 สัตว์ ประพฤติเป็นโจร กล่าวคำเท็จ รับแล้วไม่ทำตามรับ การค้ำน้ำเมา เสพย์ของเมา
 การประพฤติผิดในกามและประพฤติผิดศีลธรรมคา

ส่วนธรรม สอนข้อแนะนำ ให้มีความเมตตากรุณา ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ต่อมิตร
 ความไม่เลินเล่อในการทำงาน ความสวามิภักดิ์ในเจ้าของตน ความรู้จักประมาณในอาหารที่จะพึง

บริโภค ความมีสัมปชัญญะในการประพฤติ สัมมาอาชีวะ ความสำรวมในกาม ความเที่ยงธรรมใน
กิจกรรมอันเป็นหน้าที่ ความไม่ประมาทในธรรม

วิธีการสอนศีล และธรรม ไม่ใช่ให้อ่านตำราครูสอนด้วยคำอธิบายและยกตัวอย่าง
ง่าย ๆ ซ้ำให้เห็น และให้นักเรียนหาตัวอย่างมาเทียบเคียงเพื่อให้เข้าใจซึมซาบ ใช้หนังสืออ่าน
ธรรมจริยา และหนังสือเบญจศีล เบญจธรรม ประกอบ

สำหรับความประพฤติ ครูจะต้องตรวจตราดูแลความประพฤติของนักเรียนอยู่เสมอ
เพื่อฝึกหัดสันดานให้เป็นไปตามที่สอนข้างบน ถ้าใครประพฤติผิดก็ควรติเตียนว่ากล่าวให้รู้สึกผิด
และกลับประพฤติชอบ การประพฤติผิดควรลงโทษตามสมควร และหมายเหตุไว้ในสมุดรายงาน
ประจำตัว เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้นักเรียนประพฤติดีอีก

หลักสูตรมูลศึกษาสำหรับเรียนชั่วเวลา 2 หรือ 3 ปี อายุตั้งแต่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9
(พ.ศ. 2453) กำหนดให้สอนวิชาจริยา ซึ่งลักษณะเนื้อหาวิชาเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นวิชา
ทำนองเดียวกับวิชาธรรมจารีในกฎพิทักษ์สำหรับการศึกษาเป็นหลักสูตรในโรงเรียนมูลสามัญ

หลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) ในระดับประถมศึกษาได้กำหนด
การสอนวิชาจริยา ด้วยการสอนธรรม และข้อปฏิบัติ การสอนธรรมเป็นวิชาบังคับโดยให้สอน
ความประพฤติที่ใกล้ต่อความจำเป็น และพระมหากษัตริย์เป็นเบื้องต้น ให้เป็นคนสุภาพ อ่อนน้อม
เชื่อฟังคำสอน รู้จักประณิประนอมต่อพี่น้องวงศ์วานญาติ และผู้อื่น แสดงอัธยาศัยดีต่อกันและกัน
มีความเมตตากรุณา ให้เป็นคนหมั่นเพียร ให้เป็นผู้ตรงและจริงต่องาน ให้รู้จักการถนอมเข้าของ
ผู้อื่น และของที่เป็นสาธารณประโยชน์ ให้มีใจอาจหาญ ให้รู้จักรักบ้านเกิดเมืองมิตร และทำความ
ดีต่อ ให้รู้จักศีล 5 และธรรมบท 10 เหล่านี้เพื่อเป็นเครื่องชักจูงอยู่ในสุจริตธรรม

ในข้อปฏิบัติให้มีการชักนำให้เกิดความเจตนา เจนหู ในการสวดมนต์ไหว้พระ และ
การฟังธรรม พอให้เป็นปัจจัยอุทิศสันดานให้อ่อนน้อม เข้าในพุทธสถาน

ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา (พ.ศ. 2480) กำหนดเนื้อหา
การสอนศีลธรรมให้รู้จักมารยาทในสถานที่ต่าง ๆ มีความซื่อสัตย์ ในการทำงานและอื่น ๆ น่าใจดี
มีจิตเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารี เพื่อแม่ กัลยาณู สุนัข ร้อย กัญญุกตเวทิต่อบิดามารดา
ครูอาจารย์ และผู้อื่น ตลอดถึงหมู่คณะและชาติบ้านเมือง มัธยัสถ์ มีความอุทิศสละในการทำงาน
และอาชีพ รู้จักหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อสาธารณประโยชน์

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 กำหนดเนื้อหาให้สอนศีลธรรม มีรายการที่ต้องสอน คือ พระรัตนตรัย พุทธประวัติ เบญจศีล เบญจธรรม มารยาทในการประชุม สัมมาคารวะ โดยทั่วไป ความเชื่อฟัง ซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลา ขยันในการทำงานด้วยความมีระเบียบ การถือประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนบุคคล

หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2503 ในระดับประถมศึกษาได้กำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้เป็นการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและวัจนธรรม เช่นวันสำคัญต่าง ๆ ควรจัดให้เด็กได้มีส่วนร่วมตามประเพณีและวัจนธรรมทางศาสนา ศึกษาถึงหลักธรรมในศาสนาที่ตนนับถือ กำหนดให้มีการสอนศีลธรรม โดยให้หยิบยกหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งขึ้นสอนในชั้นต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับเหตุการณ์ และมุ่งผลในทางปฏิบัติเป็นสำคัญ หัวข้อหนึ่งอาจต้องสอนซ้ำกันหลายครั้ง และในระดับต่าง ๆ กัน ได้แก่ พุทธประวัติ พระรัตนตรัย ความหมายและคุณของพระรัตนตรัย เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล วิถีปฏิบัติที่พุทธมามกะพึงกระทำ ให้ยกพุทธภาษิตที่เกี่ยวกับหัวข้อธรรมะที่เรียนมาประกอบตามสมควร ขนบธรรมเนียมประเพณี วัจนธรรม การเล็งพระวันตรุษสงกรานต์ ฯลฯ ธรรมจริยา ได้แก่ การตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์ ความละเอียดรอบคอบ การคบมิตร ความสุภาพอ่อนน้อม ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความอดุสสาหะ ความกล้าหาญ ความมีธยัสถ์ ความสามัคคี ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา การถือประโยชน์ส่วนรวม อบรมมุขและการหลีกเลี่ยงอบายมุข ตลอดจนคุณสมบัติของผู้ดี และมารยาทในสังคมตามความสมควรแก่ชั้นและวัย

กล่าวโดยสรุป ด้านการจัดเนื้อหาพุทธศาสนาของหลักสูตรประถมศึกษาแต่ละฉบับที่กล่าวมาแล้วนั้น เนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับการประพฤติตนเป็นคนดี ซึ่งได้แก่วิชาธรรมจริยา ธรรมจริยา หรือศีลธรรม เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะเบญจศีล เบญจธรรม และยังมีเนื้อหาที่เป็นความรู้ให้เกิดความเข้าใจเลือกมีศีลศรัทธาพระพุทธรูปศาสนาอีก เช่น พุทธประวัติ พระรัตนตรัย ประเพณี และวัจนธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

2. พุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521

2.1 หลักสูตร

หลักสูตรมีความสำคัญที่จะเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาของประเทศให้แก่เยาวชนจะเน้นหนักไปในทางใด หากจะเปรียบเทียบความมุ่งหมายของการศึกษาในระดับ

ชาติเป็นอุดมคติ อุดมการณ์ความใฝ่ฝันของบุคคลแล้ว หลักสูตรก็เปรียบเสมือนโครงการของการปฏิบัติ เพื่อให้อุดมคตินั้นบรรลุผลสำเร็จ (สัน ธรรมบำรุง 2527 : 8) ดังนั้น ในการจัดทำหลักสูตรควรประกอบด้วย จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแต่ละระดับ การกำหนดวัยเรียน เวลาเรียน และอัตราเวลาเรียน สังเกตหัวข้อวิชาในแต่ละหมวดและประสบการณ์ทั้งหมด กิจกรรมการเรียน การสอนในชั้นเรียนรวมทั้งการประเมินผล กิจกรรมของโรงเรียนที่มุ่งส่งเสริมพัฒนาการและประสบการณ์ของนักเรียน ตลอดจนกิจกรรมเสริมหลักสูตร (สุนน อมรวีวัฒน์ 2514 : 6 - 7) การจัดทำหลักสูตรชั้นนั้น นอกจากจะคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ แล้ว จะต้องคิกอยู่เสมอว่าหลักสูตรมีความสำคัญต่อชีวิตนักเรียนอย่างไรที่จะช่วยให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ มีความรู้ ทักษะ ทศนคติ สมความมุ่งหมายอันแท้จริงของการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำหลักสูตรไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรของประเทศใด สิ่งสำคัญและจำเป็นก็คือหลักสูตรจะต้องสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ความต้องการของผู้เรียน เช่น ในประเทศออสเตรเลีย ประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพมาจากแหล่งอื่น 3 รุ่นด้วยกัน รุ่นแรกคือ พวกนักโทษของอังกฤษและยุโรป พวกที่สองคือ พวกจีนและญี่ปุ่น พวกที่สามคือ พวกเวียตนาม เขมร ลาว นอกจากนี้ยังมีชาวพื้นเมืองเดิมอีก ฉะนั้น ข้อมูลพื้นฐานที่จะมาสร้างเป็นหลักสูตรจะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สุด จะต้องปลุกฝังในเรื่องวัฒนธรรมว่าไม่มีวัฒนธรรมของประเทศใดหรือพวกใดที่ดีที่สุด แต่จะต้องให้เรียนรู้วัฒนธรรมของตนเอง ในประเทศรัสเซียซึ่งเป็นประเทศที่กว้างใหญ่มีเนื้อที่มากที่สุดของโลก และเป็นประเทศที่มีหลายภาษาด้วยกัน ดังนั้น ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญยิ่งที่ต้องคำนึงคือ ภาษา ภาษาที่ให้บริการเ็นมากที่สุดคือ ภาษารัสเซีย (สัน ธรรมบำรุง 2527 : 13)

จากที่กล่าวข้างต้น พอจะชี้ให้เห็นว่าหลักสูตรมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การศึกษามบรรลุจุดมุ่งหมาย และในการสร้างหลักสูตรควรจะต้องคำนึงถึงข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ด้วย

ในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ได้บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้ใน 2 กลุ่มประสบการณ์ คือ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งมีเนื้อหาความรู้ด้านพุทธศาสนา และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย มุ่งเน้นการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมในคุณธรรม 30 ประการ ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

ก. จุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาไว้ในจุดหมายของหลักสูตร ด้านชีวิตที่สงบสุข ข้อ 3.2 ซึ่งระบุว่า "เข้าใจและศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือ และนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน"

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ได้กำหนดจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้รู้ถึงปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ในด้านศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์ไปใช้ประโยชน์ด้วยการดำรงอยู่ และการดำเนินชีวิตที่ดี

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ได้กำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งมีขอบเขตกอบคลุมการพัฒนาบุคลิกภาพในด้านจริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเป็นสำคัญ

ข. เนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธรูปในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ได้กำหนดเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา สำหรับให้เด็กเรียนรู้ไว้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ดังต่อไปนี้

ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 2 หลักสูตรศึกษามีได้ระบุเป็นหัวข้อให้สอนพุทธศาสนาแต่หลักสูตรก็ได้กำหนด ในหน่วยที่ 5 (ข่าว/เหตุการณ์และวันสำคัญ) กำหนดให้เรียนรู้เรื่องวันสำคัญที่ควรทราบ โดยมุ่งเน้นให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาพิธีการและกิจกรรมต่าง ๆ ของวันสำคัญที่เกี่ยวกับชาติและศาสนาที่ตนนับถือ สามารถให้ความร่วมมือในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ดังกล่าวได้ และกำหนดให้โรงเรียนจัดกิจกรรมสร้างนิสัยด้วยการให้จัดกิจกรรมในพัฒนาการทางจริยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีโดยให้ความคิดรวบยอด คือ

1. จริยธรรมเป็นหลักและข้อควรปฏิบัติในสังคม
2. ศาสนาเป็นหลักสำคัญของจริยธรรม
3. คนดีต้องมีจริยธรรม

ฯลฯ

ทั้งนี้ระบุเนื้อหา/กิจกรรมไว้ดังต่อไปนี้

1. ร่วมกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีและทางศาสนาในโรงเรียนและท้องถิ่นตามความเหมาะสม ความสมัครใจ เช่น ฟังเทศน์ ตักบาตร เวียนเทียน สรงน้ำพระพุทธรูป หรือพระภิกษุ และจัดแสดงหรืออ่านคัมภีร์ทางศาสนา ฯลฯ

2. สนทนาซักถามเกี่ยวกับกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี และทางศาสนา วัฒนธรรมในโรงเรียนท้องถิ่นที่ได้ปฏิบัติ

3. ฝึกให้สังเกตความประพฤติ และปฏิบัติของผู้ที่ประพฤติดี แล้วนำมาสนทนาซักถาม

4. จัดสัปดาห์ส่งเสริมจริยธรรม

ระดับ ป.3 - 4 ในหน่วยที่ 4 (ชาติไทย) หน่วยย่อยที่ 5 ที่ว่าด้วยศาสนานั้น กำหนดให้เด็กเรียนรู้เนื้อหาสาระในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติไทย
2. ศาสนาที่คนไทยนับถือ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู ศาสนาซิกข์

3. พระพุทธศาสนาในส่วนที่ว่าด้วยพุทธประวัติโดยย่อ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

4. พุทธภาษิตที่ควรรู้

5. การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีในโอกาสต่าง ๆ เช่น การแสดงความเคารพพระพุทธรูปและพระภิกษุ การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ การทำบุญบ้าน งานศพ ฯลฯ

6. หลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ

7. การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนาที่ตนนับถือ

8. พระมหากษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ของทุกศาสนา

ระดับ ป.5 - 6 ในหน่วยที่ 4 (ชาติไทย) หน่วยย่อยที่ 4 ที่ว่าด้วยศาสนานั้น กำหนดให้เด็กเรียนรู้เนื้อหาสาระในหัวข้อดังต่อไปนี้

1. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย แต่พลเมืองมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาอิสลาม คริสต์ ฮินดู ซิกข์ ฯลฯ

2. ศาสนาที่คนไทยนับถือ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู ศาสนาซิกข์

3. ความดีและคุณประโยชน์ของศาสนาทุกศาสนา
4. มรรยาทที่ควรปฏิบัติต่อผู้สืบศาสนาและผู้นับถือศาสนา
5. พระพุทธศาสนา ในส่วนที่ว่าด้วยหลักธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรม

อิทธิบาท 4 พุทธโอวาท องค์ประกอบของพระพุทธศาสนา ความมุ่งหมายและประโยชน์ของศาสนาพิธี

6. การป้องกันการทำลายสถาบันศาสนาทุกศาสนา (และตามปกคิจะใหม่ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ)

ค. เนื้อหาของจริยศึกษาในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย คือ คุณธรรม 30 ประการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลักธรรมของพุทธศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติเป็นประจำได้แก่

1. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์
2. ความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
3. การไม่โลภและไม่ขโมย
4. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
5. การไม่ละเมิดของรักผู้อื่น
6. การรู้จักความพอดี
7. การไม่พูดปด ไม่บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง การไม่ยุ่งยงให้เกิดความ

แตกแยก และการไม่พูดคำหยาบ

8. การมีสัจจะและความจริงใจ
9. การไม่หลงและเสพยาเสพติดให้โทษ
10. ความเป็นผู้มีสติ รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้สึกรับผิดชอบชั่วดี
11. ความเป็นผู้มีเหตุผล
12. ความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว
13. ความขยันหมั่นเพียร
14. ความอดทนอดกลั้น
15. ความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเอง
16. ความกตัญญูกตเวที
17. ความซื่อสัตย์สุจริต
18. การทำใจให้สงบมีสมาธิ และอารมณ์แจ่มใส

19. ความไม่เห็นแก่ตัว
20. ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน
21. ความรับผิดชอบ
22. ความมีน้ำใจเป็นธรรม ไม่ลำเอียง
23. ความมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา
24. การยอมรับการเปลี่ยนแปลง
25. มารยาทและนิสัยส่วนบุคคลในการกิน นอน ขับถ่าย แต่งกาย และสังคม
26. มารยาทในการแสดงความเคารพ การขอภัย การแสดงความขอบคุณ การขอความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความไม่เห็นด้วย การแสดงความยินดี การแสดงความเสียใจ การเล่น การพักผ่อนหย่อนใจ
27. หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเอื้อเฟื้อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ
28. ความเป็นผู้มีวัฒนธรรมและปฏิบัติตามประเพณีนิยม
29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
30. การแก้ไขข้อบกพร่องการปฏิบัติทางจริยธรรมให้แก่ ผิคลิธรรม ระเบียบกฎหมาย และจารีตประเพณี

เนื้อหาคุณธรรมทั้ง 30 ประการนี้ ในหลักสูตรประถมศึกษา 2521 มิได้แบ่งออกเป็น 3 ช่วงระดับชั้น คือ ป.1 - 2, ป.3 - 4 และ ป.5 - 6 เหมือนกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคุณธรรมที่จำเป็นจะต้องปลูกฝังในตัวผู้เรียนพร้อม ๆ กันไปให้ครบทุกประการ แต่ในหลักสูตรได้แตกย่อยออกมาในลักษณะของกิจกรรมเชิงปฏิบัติเป็นข้อ ๆ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้สอนมองเห็นแนวทางในการจัดกิจกรรมได้เด่นชัดยิ่งขึ้น และสามารถเลือกกิจกรรมต่าง ๆ ที่เสนอแนะไว้ตามความยากง่าย เพื่อให้เหมาะกับวัยของเด็กแต่ละชั้น นอกจากนั้น เนื้อหาและกิจกรรมต่าง ๆ ในจริยศึกษาหรือคุณธรรมดังกล่าวนี้ยังเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถเปลี่ยนแปลงและประยุกต์ให้เหมาะสมกับความสนใจและความสามารถของผู้เรียนได้อีกด้วย

3. เอกสารอื่น ๆ ซึ่งแสดงเนื้อหาของการสอนพุทธศาสนาให้แก่เด็ก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้มีประกาศเรื่องแนวทางปฏิบัติตามค่านิยมพื้นฐาน วันที่ 22 มีนาคม 2525 กล่าวถึงค่านิยมพื้นฐานประการที่ 5 ความรักชาติ ศาสนา

กษัตริย์ ในอันที่เกี่ยวกับการศึกษาศาสนา ให้ศึกษาศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง
 ปลุกความเชื่อความเลื่อมใสในศาสนาด้วยปัญญา และเผยแพร่ความรู้และการปฏิบัติตามหลัก
 ศาสนา ทั้งนี้ ลำดับหัวข้อคุณธรรมของศาสนาที่แนะนำให้ปฏิบัติคือ

ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายต่อกันและสัตว์ มิเมตตากรรณา ไม่เห็นแก่ตัว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
 และเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว ไม่พุกพค ไม่ยุยงให้แตกร้าง
 ไม่พุกพค้ายาบ ไม่พุกเหลวไหล มีความประพฤติในความสัมพันธ์ทางครอบครัว และทางเพศ
 เว้นสิ่งเสพติด มีสติสัมปชัญญะ มีความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว มีความอดทน
 อกถลัน มีความกตัญญูกตเวที มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง ละชั่ว ประพฤติ
 ทำจิตใจให้ผ่องใส เชื่อกฎแห่งกรรม เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (สำนักงานคณะกรรมการ
 วัฒนธรรมแห่งชาติ 2528 : 271 - 272)

การระบุหัวข้อเนื้อหาพุทธศาสนาเพื่อการสอนเด็กนั้น บัญญานันทะภิกขุ กล่าวถึง
 หลักการปฏิบัติขั้นต้น ๆ ของพุทธศาสนา คือ ศิลหำประการ เป็นกิจชอบควรที่พ่อแม่พึงสอนให้แก่
 บุตรธิดาของตน ให้รู้จักปฏิบัติตั้งแต่เยาว์วัย จะช่วยให้เด็กเหล่านั้นทำตนเป็นคนดีในโอกาส
 ข้างหน้า (บัญญัตินันทภิกขุ 2520 : 28 - 29)

ธรรมข้อที่เป็นคุณธรรมจำเป็นและสำคัญสำหรับชาวบ้านทั่วไป ตามข้อบรรยายของ
 บัญญานันทะภิกขุ มี 4 ประการ คือ ให้เป็นคนซื่อตรง ให้มีความอดทน ให้รู้จักบังคับตนเอง
 ให้รู้จักเสียสละ ส่วนการที่จะสอนคนให้มีความซื่อสัตย์นั้น ต้องสอนกันตั้งแต่เขายังเด็ก ๆ

ปาน จันทรบุตร (2521 : 701) ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องการสั่งสอนเด็ก
 และเยาวชน ในหนังสือศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน ดังนี้

ศีลธรรมสำหรับเด็กนั้น ควรเริ่มด้วยให้รู้จักพระไตรสรณคมณ์ก่อน สรณคมณ์เป็นเครื่อง
 นำทางเข้าสู่การปฏิบัติในพระศาสนา ครั้นเข้ามาแล้วก็ควรรู้จักธรรมปฏิบัติตามสมควร เช่น
 เบญจศีล เบญจธรรม อันได้แก่ ข้อควรเว้นและข้อควรปฏิบัติ เป็นต้น

สวาท พิมพ์สวัสดิ์ (2515 : 39 - 41) ได้เสนอหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่
 ประชาชนจะต้องรู้และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้เกิดความผาสุกในชีวิต ได้แก่ ศิลหำหรือ
 เบญจศีล สังคหวัตถุ พรหมวิหาร และมรชาวาสธรรม ทั้งนี้ เขาได้อธิบายว่าคนเราทุกคนเกิดมา

มิได้อยู่แต่ในครอบครัวของคนเท่านั้น ในเยาว์วัยจะต้องอยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมโรงเรียน เพื่อนร่วมงานและอยู่ในชุมชนและสังคม จะต้องรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมในอันที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ชุมชน และของรัฐ

สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2525 : 4 - 5) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับเป้าหมายของการสอนจริยศึกษาในหนังสือคู่มือครูสอนศีลธรรม ซึ่งจะเป็นหลักในการพิจารณาเนื้อหาของพุทธศาสนาที่จะนำมาสอนเด็กอีกทีหนึ่ง นั่นคือ เป้าหมายของการสอนจริยศึกษามุ่งอยู่ที่การปฏิบัติ เพื่อที่จะสร้างและฝึกฝนให้คนทุกคนได้บรรลุถึงซึ่งความเจริญสูงทั้งกายและใจ จนสามารถครองชีวิตได้อย่างผาสุก และทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้ดียิ่งกว่าส่วนตัวอีกด้วย โดยเสนอหลักการที่จะสอนมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นหลักการที่เหมาะสมในการปฏิบัติ ไม่สอนเรื่องที่ไกลตัวจนมองไม่เห็นและปฏิบัติไม่ได้
2. มุ่งอบรมบ่มนิสัยให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี มีจิตมุ่งส่วนรวมอย่างดีที่สุด
3. ให้ผู้เรียนรู้ถึงแก่นหรือหัวใจพุทธศาสนามากกว่าที่จะไปมัวเรียนรายละเอียดกิ่งก้านสาขาของคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะเด็กจะจดจำไม่ได้หมดเข้าใจไม่ได้และมิได้นำไปปฏิบัติ ฉะนั้น สิ่งที่ต้องจะรู้ในเวลาเป็นนักเรียน จึงควรเป็นสิ่งที่เหมาะสมจริง ๆ ในการประพฤติดำเนินชีวิตประจำวันอย่างแบบผู้ที่จะเป็นพลเมืองดี

จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงเนื้อหาของการสอนพุทธศาสนาแก่เด็กนั้น ประมวลความได้ว่า เป็นการมุ่งพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจให้เป็นคนดี มีความศรัทธาในพุทธศาสนา และปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีหรือทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพของประเทศชาติต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหลักธรรมเรื่องเบญจศีล เบญจธรรม พุทธโอวาท และองค์ประกอบแห่งพุทธศาสนา เป็นต้น

4. การสอนพุทธศาสนาตามหลักสูตร

4.1 วิธีสอนพุทธศาสนาสำหรับเด็ก

การสอนพุทธศาสนาที่จะให้ได้ผล เทคนิคและวิธีสอนเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้การเรียนการสอนพุทธศาสนาบรรลุวัตถุประสงค์ สมทรง ปุณฺณฤทธิ (2525 : 19 - 22) ได้เสนอกลวิธีสอนไว้ในคู่มือสอนศีลธรรม เพื่อให้การสอนศีลธรรมแก่เด็กเกิดผลดี กลวิธีที่เสนอคือ

1. การปฏิบัติบูชา เช่น สวดมนต์แปล การเข้าถึงไตรสรณคมน์ด้วยใจ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ฯลฯ

2. การอธิบายควรมีเพียงความคิดรวบยอดของแต่ละบทเรียน ส่วนหนังสือเรียนให้นักเรียนไปอ่านนอกเวลา ไม่ใช่ไปยืมเอาตำราเป็นพระคัมภีร์ว่าไปทุกตัวอักษร จะได้ประโยชน์น้อย เด็กจะเบื่อเรียน

3. เชิญวิทยากรมาบรรยาย ไม่จำเป็นจะต้องเป็นคนใหญ่คนโต จะเป็นชาวบ้าน พ่อค้า หรือกรรมกรก็ได้ ว่าเขาแก้ปัญหาชีวิตและความทุกข์ยากมาได้อย่างไร

4. ทำรายงานเกี่ยวกับเรื่องของตนเองหรือเรื่องนอกตัว

5. ให้นักเรียนออกมาพูดหน้าชั้น เล่าเรื่องที่ได้พบเห็น วิธีแก้ปัญหาสรุปลแล้วเกราะหรือเล่าเรื่องที่ประทับใจมากจากการเรียนก็ได้

6. ปวารณาตน ให้ผู้อื่นตักเตือนได้ เพื่อลดตัวตนเองมิให้หลงตน

7. จักรนิเทศการธรรมะเพื่อชีวิต พุทธประวัติ ฯลฯ

8. อภิปราย

9. สนทนาเป็นกลุ่ม

10. แต่งเพลง ร้องเพลงธรรมะ สรุปล่าให้แก่งคิดอย่างไร

11. ทำสมาธิภาวนา

12. อ่านทำนองเสนาะบทธรรมะต่าง ๆ

13. ประกาศคำประพันธ์เกี่ยวกับศาสนา โดยสัมพันธ์กับครูภาษาไทย

14. เรียงความ

15. ทัศนศึกษาหาความวิเวก หรือคูโบราณวัตถุเพื่อดูสภาวะความ

เปลี่ยนแปลง (สัมพันธ์กับครูประวัติศาสตร์)

16. เขียนการ์ตูนชีวิต หรือภาพปริศนาธรรม (สัมพันธ์กับครูศิลปะ)

17. ทำวารสารชีวิตเกี่ยวกับการกิน การนอน ความเป็นอยู่ที่พอเหมาะ

พอดีหรือนัยตรงข้าม

18. เล่นละครสั้น ๆ คู่มือธรรมะจากตัวละคร

19. รวบรวมเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน จากเอกสารหนังสือพิมพ์

ชี้ข้อผิดข้อถูกได้

20. ออกมาพูดสารภาพผิด ความพยายามที่จะแก้ไขตัวเอง และผลของ

ความพยายามนั้น (ฝึกให้มีสัจจะและกล้าหาญ)

21. เล่านิทานธรรมะโดยครูหรือนักเรียนก็ได้ สรุปข้อคิดจากนิทานนั้น
22. จัดกิจกรรมชุมชนพุทธ
23. ปลูกต้นไม้แห่งไมตรี เพื่อปลูกฝังให้เกิดความรักต้นไม้และความผูกพันแห่งความเป็นเจ้าของร่วมกัน
24. แผ่เมตตา
25. ทำโปสเตอร์ธรรมะ
26. จัดป้ายประกาศหน้าชั้น หรือให้นักเรียนผลัดกันสร้างคติพจน์ประจำวันไว้ที่ผนังห้อง หรือทางผ่านที่มองเห็นได้ง่าย
27. ทำป้ายประกาศ "สิ่งที่ควรรักษาไว้ สิ่งเลวร้ายที่ควรแก้ไข" เป็นรายสัปดาห์ที่หน้าโรงเรียนได้ยิ่งดี จะทำให้เตือนใจคนที่ผ่านไปมาด้วย
28. ให้นักเรียนไปคุยกับพระ แล้วทำรายงาน ถ้าได้ข้อมูลมาผิดต้องแก้ไขทันที
29. ปฏิบัติจริงเกี่ยวกับพิธีกรรม เช่น นำนักเรียนเข้าวัด ฟังธรรม รักษาศีล ตักบาตร ถวายสังฆทาน ทอดผ้าป่า เวียนเทียน หรือร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา
30. สอนมารยาทไทยด้วยการปฏิบัติจริง ทั้งมารยาทที่เกี่ยวข้องกับพระและฆราวาส เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
31. ฉายสไลด์ ภาพยนตร์ เทป ที่เกี่ยวกับธรรมะ
32. เรียนนอกห้องเรียน เช่น ใต้ต้นไม้ ริมสระ ในสวน ในวัด สุดแต่จะมีสถานที่ที่ให้อ่านวย เพื่อสังเกตธรรมะจากธรรมชาติ
33. สอนด้วยภาพหรืออุปกรณ์ ให้ตีความหมายจากภาพ

สำหรับข้อเสนอวิธีสอนจริยธรรมในการประชุมปฏิบัติการสำหรับผู้บริหารและวิทยากรในการถ่ายทอดจริยธรรม จัดโดยคณะกรรมการบริหารศูนย์ประสานงานองค์การเอกชนด้านศีลธรรม วัฒนธรรม และจิตใจ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมศาสนาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย และภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 23 - 26 กันยายน 2526 นั้น

วิธีสอนที่นำมาฝึกอบรมในการประชุมเชิงปฏิบัติการคือ

1. การใช้สถานการณ์จำลองในการสอน หมายถึง การจำลองสถานการณ์จริง ๆ ในชีวิต เพื่อวัตถุประสงค์ในการฝึกอบรมหรือในการสอนหรือหมายถึงการจัด

สภาพแวดล้อมให้ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงให้มากที่สุด เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดปัญหา แก้ปัญหา และตัดสินใจในสถานการณ์ที่เขาเผชิญอยู่

2. การโต้วาทิธรรมะเป็นวิธีการฝึกทักษะการพูดแบบหนึ่งที่มีมุ่งเน้นความสามารถในการใช้ภาษา เพื่อหาถ้อยคำมาหักล้างกันด้วยเหตุผล แต่กลับเป็นเหตุผลที่ยกย่องฝ่ายตรงข้าม เพราะหัวข้อหรืออรรถของโต้วาทิธรรมะนั้น ฝ่ายผู้โต้มิได้ยกตนเพื่อเหยียดย่ำผู้อื่น ถึงจะมีการแพ้ชนะในเชิงโต้วาทิ แต่ผู้ที่เป็นฝ่ายแพ้ก็ไม่รู้สึกสูญเสียหรืออับอาย เพราะเป็นผู้แพ้ในเชิงการพูด แต่กลับได้รับการยกย่องในเชิงหลักการเหตุผลและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอรรถนั้น ๆ ดังตัวอย่างเช่น "หญิงปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าชาย" ฝ่ายชายต้องเป็นฝ่ายเสนอและฝ่ายค้านคือหญิงต้องกลับหักล้างว่า ฝ่ายชายต่างหากมีโอกาสปฏิบัติกรรมได้ดีกว่า เป็นต้น

หากฝ่ายชายซึ่งเป็นฝ่ายเสนอแพ้ ก็หมายความว่า เป็นที่ยอมรับตามเหตุผลของฝ่ายค้านว่า "ชายต่างหากที่ปฏิบัติธรรมได้ดีกว่าหญิง" เป็นอันว่าแม้จะเป็นฝ่ายแพ้ในการโต้วาทิแต่กลับได้รับยกย่องจากฝ่ายตรงข้าม จึงนับได้ว่าแพ้หรือชนะเป็นเรื่องส่งเสริมให้กำลังใจกันไม่มีผู้สูญเสียหรือเจ็บปวดไม่เกิดความเคียดแค้นภายหลัง และไม่ทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในการโต้วาทิธรรมะ (อ่ำไพ สุจริตกุล 2530 : 148)

3. การเล่านิทาน เป็นกิจกรรมที่สำคัญในการสอนเด็ก เพราะเด็ก ๆ ชอบฟังนิทานมาก การใช้เทคนิคการเล่านิทานสอนคุณธรรมให้เด็กนั้น เด็กจะรับสิ่งที่สอนไปโดยไม่รู้ตัว

4. การเรียงความปากเปล่า เป็นการแต่งหรือเล่าเรียงความโดยเริ่มที่ผู้จะเล่าตกลงปรึกษากันก่อนว่าจะแต่งเรื่องให้เป็นแนวใด มีคุณธรรมข้อใด เพื่อว่าการแต่งจะได้คำเนินเรื่องราวไปต มั่น เมื่อตกลงกันได้แล้วก็เริ่มจากคนแรกแต่งนำ 1 หรือ 2 ประโยค ว่าใครทำอะไร คนที่สองจะต่อความคำเนินเรื่อง แล้วคนต่อ ๆ ไปก็แต่งต่อตามความเหมาะสมจนถึงคนสุดท้ายจะต้องสรุปและจบเรื่องลงให้ได้ตามคุณธรรมที่วางไว้ กิจกรรมการเรียงความปากเปล่านั้นก่อให้เกิดความสามัคคี การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น สมาธิในการฟัง มีความคิดสร้างสรรค์และมีปฏิภาณไหวพริบ แก้ปัญหาด้วยใจ นอกจากนี้ครูยังสามารถสังเกตภาษาและการสนทนา ข้อความของนักเรียนได้ว่านักเรียนแต่ละคนมีความคิดอย่างไรอยู่ในใจ ได้ทราบถึงแนวความคิดและค่านิยมของนักเรียน ทำให้ครูรู้จักนักเรียนได้มากขึ้น

5. การใช้เพลงเป็นเทคนิคในการสอน การแต่งเพลงสำหรับเด็กควรเน้นเพลงสั้น ๆ มีลีลาและท่วงทำนองง่าย ๆ เป็นเพลงสรุปบทเรียนหรือสรุปแนวคิดในการเรียนเรื่องนั้น ๆ

6. เกมและการละเล่นเสริมคุณธรรม การละเล่น ของเด็กไทยตาม วัฒนธรรมและประเพณีไทยนั้นช่วยฝึกคุณธรรมบางประการ เช่น ฝึกให้ผู้เล่นมีความรับผิดชอบ ใต้แก่ โปสิสัจขโมย เสือกินวัว ฝึกความอดทน ใต้แก่ ชีมีาส่งเมือง ฝึกความซื่อสัตย์ ใต้แก่ ช่อนหา ทมากเก็บ ฝึกความสามัคคี ใต้แก่ ตีจับ ชักคะเย่อ เป็นต้น

7. กิจกรรมช่วยเพื่อนพอกใจ คือ การให้นักเรียนได้เล่าถึงปัญหาของ เพื่อนหรือของผู้อื่น ที่เป็นปัญหาที่ตนสนใจซึ่งอาจเป็นปัญหาของนักเรียนผู้เสนอปัญหาเองก็ได้ ให้เพื่อนนักเรียนฟังแล้วช่วยกันสรุปประเด็นสำคัญของปัญหา แล้วครูอธิบายธรรมะและเนื้อหาวิชา ที่เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาค้นสุดท้ายให้นักเรียนแก้ปัญหาค้นแบ่งหมู่กันศึกษาโดยใช้หนังสืออ่าน ประกอบช่วย แล้วรายงานเสนอต่อชั้นเรียนถึงวิธีการแก้ปัญหาค้นที่สรุปได้

8. กรณีตัวอย่าง คือ การนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม สิ่งแวดล้อม ชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ ชวนติดตามแต่ยังหาข้อสรุปที่เด่นชัดไม่ได้ เช่น ข่าว- หนังสือพิมพ์ เรื่องสั้น เรื่องเล่า รูปภาพ เป็นต้น นำกรณีตัวอย่างนั้น ๆ มาให้นักเรียนพิจารณา วิเคราะห์ แยกแยะประเด็นปัญหา ออกความคิดเห็น และประเมินค่าอย่างมีหลักเกณฑ์และเหตุผล กรณีตัวอย่างจะเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ความรู้สึก เจตคติของ ตนเองต่อผู้อื่นด้วย

และเนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของการประชุมเชิงปฏิบัติการใน ครั้งนี้ คือ การถ่ายทอดจริยธรรมให้แก่เด็กนักเรียนระดับประถมศึกษา เทคนิคการใช้หนังสือ ประกอบการสอน และการวาดภาพหลายเส้นประกอบการเรียนการสอนจึงเป็นเทคนิคที่ได้รับ การเสนอแนะในการนำมาใช้ประกอบการถ่ายทอดจริยธรรมแก่เด็กในการประชุมปฏิบัติการครั้งนี้ด้วย

สำหรับการแสดงข้อคิดเห็นที่เป็นหลักการ เพื่อการสอนพุทธศาสนานี้ สวรรณ เผือกใจแผ้ว (2504 : 415 - 417) ให้ความเห็นว่าควรจะปลูกฝังความเชื่อ (ศรัทธา) ให้แก่เด็ก กล่าวคือ ถ้าจะให้เด็กรักพุทธศาสนาก็ต้องให้เด็กเชื่อว่าพุทธศาสนาให้สิ่ง ที่เขาต้องการได้ดังที่ลักษณะทางจิตใจของเด็กเล็ก เริ่มต้นรักแม่ และพ่อ รักเพื่อนและครูก็เพราะ บุคคลเหล่านี้อยู่ใกล้ชิดกว่าคนอื่น ให้ความรัก ให้สิ่งที่เขาต้องการได้ ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ ทำอย่างไรเด็กจึงจะรู้ว่าพุทธศาสนาให้อะไรแก่เขา และที่เขาจะได้นั้นมีคุณอะไรแก่เขาหรือเขา จะชอบไหม

สวรรณ เผือกใจแผ้ว ยังได้อธิบายอีกว่า คำว่าพระพุทธศาสนาเป็น นามธรรมที่กว้าง เด็กอาจรับรู้ได้ยาก แต่คำว่า พระพุทธเจ้าเป็นรูปธรรมที่แคบกว่า เด็กจะรับรู้

ได้ง่ายกว่า เราควรถือโอกาสใช้คำว่าพระพุทธเจ้าแทนพระพุทธศาสนาในการสอนเด็ก โดยให้เด็กรับรู้ว่าเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา หรือพระพุทธศาสนาเป็นของพระพุทธเจ้า กับโดยปกติแล้วเด็ก ๆ ชอบเรื่องราวของคนเก่ง ถ้าจะให้เด็กรับรู้พระพุทธเจ้า โดยที่พระองค์ทรงเป็นอัจฉริยบุรุษบ้างแล้ว เด็กจะรับและจดจำเรื่องราวของพระองค์ได้ดี

อีกท่านหนึ่งที่ทำให้ความเป็นหลักการเพื่อการสอนจริยธรรมสำหรับเด็ก ประถมศึกษา โดยที่หลัก 6 ประการที่เสนอพร้อมทั้งคำอธิบาย ในแต่ละประการนั้นเน้นการสอนพระพุทธศาสนา คือ วิศิษฐ์ จิระวุฒิ (2510 : 520 - 529) หลัก 6 ประการ คือ

1. ให้เด็กมีความสำคัญ ก่อนที่จะอบรมสั่งสอนเด็กให้ปฏิบัติจริยธรรมข้อใด เราต้องเน้นให้เด็กมีความสำคัญในจริยธรรมนั้น เช่น การสวดมนต์ประจำวัน ต้องให้เด็กเข้าใจว่า เพราะเหตุใดเราจึงสวดมนต์ จนเกิดความรู้สึกว่าการสวดมนต์นี้สำคัญจริง ๆ ชาวพุทธจะเว้นเสียมิได้
2. ให้เด็กมีความหมาย คือ ต้องอธิบายความหมายให้เข้าใจด้วยทั้งในสิ่งที่ทำและที่พูด
3. สาธิตวิธีการปฏิบัติ เพื่อถ่ายทอดแบบอย่างอันถูกต้องให้เด็ก ครุจำเป็นต้องแสดงแบบอย่างประกอบการสอนด้วย
4. วิทยากร บ่อเกิดแห่งวิชา คือ วิทยากร เช่น พระครูที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านที่เป็นมหาเปรียญหรือนักธรรมที่มีโวหาร ปฏิภาณ เหมาะสมในการสั่งสอนอบรมเด็กเล็ก ๆ ใช้ภาษาง่าย ๆ สำหรับเด็กจะฟังเข้าใจได้
5. กิจกรรมและการติดตามผล โรงเรียนสมควรจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญของพุทธศาสนา และวันสำคัญของชาติไทย ปฏิบัติให้ถูกต้องตามแบบแผนขนบธรรมเนียมที่วางไว้ เป็นกิจกรรมแท้
6. การจัดพฤติกรรมอันเป็นปฏิปักษ์กับจริยธรรม ภายในโรงเรียน ครูสามารถทำได้ คือ บุคคลภายนอกที่จะมาชักนำให้เด็กเสียนิสัย

สำหรับการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนพุทธศาสนาคือ วิธีสอนในการให้การศึกษาธรรมแก่พุทธสาวก ทำให้พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาวมาว่าสองพันปี และฝังแน่นอยู่ในการดำรงชีวิตของคนไทยโดยทั่วไป ซึ่งประติษฐ์ พรหมเสนา (2523 : 151) ให้นำวิธีสอนในสมัยพุทธกาลมาใช้สอนจริยศึกษาในระดับประถมศึกษา

ผลของการศึกษาพบว่า การประยุกต์วิธีสอนสมัยพุทธกาลสอนแล้วนักเรียนมีการเรียนรู้ดีกว่าวิธีสอนจรรยาศึกษาในปัจจุบัน แสดงว่าวิธีสอนสมัยพุทธกาลสามารถนำมาประยุกต์ใช้สอนจรรยาศึกษาในปัจจุบันได้

วิธีสอนในสมัยพุทธกาลที่นำมาศึกษาวิจัย คือ วิธีสอนแบบไตรสิกขา วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย วิธีสอนแบบธรรมสาส์กัจฉา และวิธีสอนแบบบุจฉาวิสัยชา

นอกจากนั้นแล้วนักการศึกษาหลายท่านสนับสนุนให้ยึดวิธีสอนตามแนวพุทธศาสนาอีก ได้แก่ วิธีสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ วิธีสอนแบบเบญจขันธ์ และวิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์ (กิตติมา ปรีดีติลล 2520 : 120 - 121) ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดแต่ละวิธี ดังนี้

1. วิธีสอนแบบไตรสิกขา

สุมน อมรวิวัฒน์ (2513 : 47 - 48) กล่าวถึงวิธีสอนแบบไตรสิกขาว่าเป็นวิธีสอนโดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นศีล : ควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกาย และวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน
2. ขั้นสมาธิ : ผู้เรียนรวมจิตใจ ความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ
3. ขั้นปัญญา : ขั้นผู้เรียนใช้สมาธิ พลัง ความมีจิตใจแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง

วิธีสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากกำลังใจแน่วแน่ (สมาธิ) คนจะมีความคิดแน่วแน่ก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ อยู่ในระเบียบวินัย (มีศีล) เมื่อทางกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ก็จะช่วยให้กำลังความคิดคมกล้า เกิดปัญญารู้แจ้ง (ปัญญา)

2. วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย

ประคิษฐ์ พรหมเสนา (2524 : 49) กล่าวไว้ว่า วิธีสอนแบบบรรยายอุปมาอุปไมย คือวิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์ หรือสิ่งของให้ผู้เรียน

เข้าใจ และมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจน และสมจริง โดยบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นธรรมชาติ หรือเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยจะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยที่ชัดเจน และตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้น ๆ มากที่สุด

3. วิธีสอนแบบธรรมสาส์น

สมน อรมวิวัฒน์ (2513 : 20) ได้กล่าวถึงวิธีสอนนี้ว่า เป็นวิธีสอนโดยที่ผู้เรียนและผู้สอนสนทนา พูดคุย อภิปราย แสดงความคิดเห็นโต้ตอบทางวิชาการ (ธรรมะ) เกี่ยวกับเรื่องที่เรียนต่อกันและกัน ประคิษฐ์ พรหมเสนา (2524 : 21) เสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า เป็นวิธีสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่มีพื้นความรู้ในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้กับผู้เรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม โต้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร

4. วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา

วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนามีปรากฏในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง (2515 : 4 : 25 - 27) ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนันตลักขณสูตร ซึ่งทรงศรีศกความเห็นของพระปัญจวัคคีย์นั้น เป็นลักษณะของการถาม-ตอบ เป็นวิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา ซึ่ง ประคิษฐ์ พรหมเสนา (2523 : 54) ได้อธิบายวิธีสอนนี้ว่า คือ วิธีสอนโดยถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ หรือผู้เรียนเป็นผู้ถาม ผู้เรียนเป็นผู้ตอบ ในการถามตอบผู้สอนอาจจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นหรือส่งเสริมให้ผู้เรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

5. วิธีสอนตามขั้นตั้งสี่ของอริยสัจ

สาโรช บัวศรี (2526 : 16 - 17) ได้อธิบายวิธีสอนตามขั้นตั้ง 4 ของอริยสัจ ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหาหรือขั้นทุกข์

ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเองด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

2. ขันตั้งสมมติฐานหรือขั้นสมมุติ

ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมา กล่าวในขั้นที่ 1 นั้น มีอะไรบ้าง

ข. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้น จะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอ หรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น

ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่า ในการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะทำอะไร ไปได้บ้าง คือ ให้กำหนดสิ่งที่กระทำนี้เป็นข้อ ๆ ไป

3. ขั้นการทดลอง และเก็บข้อมูลหรือขั้นนิโรธ

ก. ขั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำ หรือทำการทดลองด้วยตนเองตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ว่ากระทำกัน ดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค

ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่างหรือที่เรียกว่าข้อมูลไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล หรือขั้นมรรคผล

ก. จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลาย ๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บางประการ แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้วเหล่านี้ หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นั้นทีละข้อในขั้น 3 ข้อ ข นั้น จนแจ่มแจ้งว่า ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาคำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ

ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริงต่อไปก็ให้สรุป การกระทำที่ได้นั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติ และให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

6. วิธีสอนแบบเบญจชั้น

เป็รื่อง กุมุท (2526 : ไม่ปรากฏเลขหน้า) ได้เสนอวิธีการสอนตามแนวพุทธวิธี เรียกว่าการสอนแบบเบญจชั้นมี 5 ชั้นตอน โดยยึดมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังนี้

1. ขั้นกำหนด และเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) ครูกำหนดสิ่งเร้า

2. ขั้นการรับรู้ (ขั้นเวทนา) ครูควบคุมสิ่งเร้าให้นักเรียนได้สัมผัสอย่าง

ถูกต้อง

3. ขั้นวิเคราะห์ สังเคราะห์การรับรู้ (ขั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามให้ผู้เรียนคิด แยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น อะไรเป็นต้นเหตุ เกิดแล้วมีผลอย่างไร ตามความรู้สึกของผู้เรียน ต่อสิ่งนั้น ๆ

4. ขั้นตัดสินใจความดีงาม (ขั้นสังขาร) เป็นขั้นให้ผู้เรียนตอบรับ หรือไม่ตอบรับ ในค่านิยมที่ครูสอน

5. ขั้นการเกิดอุปนิสัย (ขั้นวิญญาณ) ขั้นรู้แจ้งเห็นจริง เป็นขั้นที่ครูถามแบบ สว่างความรู้สึก โดยสร้างสถานการณ์ให้คิดแล้วผู้เรียนตอบว่า ควรทำหรือไม่ควรทำในสถานการณ์ ดังกล่าว

7. วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวน ตามแนวพุทธศาสตร์

วิริยยุทธ วิเชียรโชติ (2526 : 85 - 86) ได้พัฒนาระบบการเรียน การสอนแบบสืบสวนสอบสวนขึ้นในปี พ.ศ. 2513 โดยมีแนวคิดว่าการสืบสวน-สอบสวน เป็น กระบวนการหาความจริงและวิธีการแก้ปัญหาด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ ทั้งทางโลก และทางธรรม

กระบวนการวิธีวิทยาศาสตร์ทางโลกใช้สำหรับแสวงหาความจริงทางวัตถุ (รูปธรรม) โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส เป็นอุปกรณ์สำคัญในการเก็บ รวบรวมข้อมูลทางวัตถุเพื่อแก้ปัญหา มีขั้นตอนดังนี้

- ขั้นที่ 1 การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา
- ขั้นที่ 2 การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- ขั้นที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ขั้นที่ 4 การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล
- ขั้นที่ 5 การสรุปผล

การเรียนการสอนพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาวิชา ไม่เหมือน วิชาอื่นทั่ว ๆ ไป ต้องเลือกใช้วิธีสอนและสื่อการสอนที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก จึงจะ ทำให้เด็กรักและเห็นความสำคัญของพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเกิดความ

ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพพฤติกรรมให้ถูกต้องเหมาะสมตามหลักศีลธรรมและจรรยา
มารยาท อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศอีกทางหนึ่งด้วย

4.2 การสอนพุทธศาสนา ตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521

เนื้อหาพุทธศาสนาตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ปรากฏ
อยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และจริยศึกษาในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ซึ่งหลักสูตร
ได้กำหนด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนพอสรุปได้ ดังนี้

4.2.1 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายและ
เนื้อหาเรื่องศาสนาไว้อย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงลักษณะความเชื่อต่อศรัทธาในศาสนาของ
แต่ละภูมิภาคของประเทศไทย เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสที่จะเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมของ
ศาสนาที่ตนนับถือได้อย่างเสรี แต่ต้องอยู่ภายในกรอบที่ถูกต้องเหมาะสม ขณะเดียวกันก็มีให้ลด
ความสำคัญของพระพุทธรูปลงเลย จากเนื้อหาที่กำหนดให้เด็กเรียนในกลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิตดังกล่าวในตอนต้นนั้น ผู้จัดทำหลักสูตรได้จัดทำแผนการสอนไว้ให้เป็นแนวทาง
เพื่อความสะดวกสำหรับครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมาย
ของหลักสูตร และจุดประสงค์ของการเรียนรู้ ตามปกติแผนการสอนแต่ละเรื่องนั้นจะประกอบด้วย
ความคิดรวบยอด จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียน สื่อการเรียน วิธีวัดผล และภาคผนวก
เพื่อเสริมความรู้สำหรับครูไว้อย่างละเอียด

สภาพและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนพระพุทธ
ศาสนา ในระดับประถมศึกษาพอสรุปได้ดังนี้ (สวัสดี สุวรรณอักษร ม.ป.ป. : 1 - 23)

ชั้น ป.1 - 2 เนื่องจากเด็กในชั้นนี้ยังอยู่ในวัยเด็กมาก
กิจกรรมการเรียนการสอนที่ครูนำมาใช้สอนส่วนใหญ่ ได้แก่ การนำเสนอเนื้อหาให้เด็กเข้าใจในความ
สำคัญของชาติ การเป็นประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนา
ประจำชาติ รวมทั้งศาสนาอื่น ๆ ที่คนไทยนับถือด้วยอย่างกว้าง ๆ ขณะเดียวกันก็สอดแทรกหลัก
จริยศึกษาลงไปให้เด็กเข้าใจด้วยการเล่านิทานบ้าง ยกตัวอย่างให้ดูให้ฟังบ้าง บางครั้งก็ใช้
เพลงและกิจกรรมเข้าจังหวะ เพื่อให้เด็กสนุกสนานและได้รับความเข้าใจไว้ทีละน้อย ๆ เช่น

เพลง "รักเมืองไทย" "สยามานุสสติ" "เพลงชาติ" "มาฆบูชา" "วิสาขบูชา"
 "วันอาสาฬหบูชา" "วันเข้าพรรษา" ฯลฯ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกด้วย
 การ วาดภาพ ฉีก ตัด ปะภาพ เพื่อให้แสดงความคิดโดยอิสระ และที่ขาดเสียมิได้ก็คือ หัดให้
 เด็กสวดมนต์ และฝึกปฏิบัติในการกราบพระพุทธรูปและพระภิกษุ ตลอดจนถึงวิธีการแสดงความ
 เคารพตามพิธีทางพระพุทธศาสนาด้วย

ชั้น ป.3 ผู้สอนอาจใช้หลายวิธี เช่น

ฝึกให้เด็กรู้จักค้นคว้า หรือนิมิตพระภิกษุหรือวิทยากรมา
 บรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับพุทธประวัติ หลักธรรมเบื้องต้นสำหรับปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การเป็น
 พุทธมามกะ ฯลฯ

ฝึกให้เด็กรู้จักการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การแสดงความ
 เคารพพระพุทธรูป และพระภิกษุ และสิ่งอื่น ๆ อันควรแก่การเคารพ ฯลฯ

พำนักเรียนไปร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญ และ
 ให้รู้จักปฏิบัติตนในการทำบุญ ตักบาตร เวียนเทียน ฟังเทศน์ ฯลฯ

จัดป้ายนิเทศแสดงกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น ภาพพระ
 ราช เสด็จกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีทางพระพุทธศาสนา ภาคกิจกรรมในวันสำคัญ
 ทางพระพุทธศาสนา ฯลฯ

จัดทัศนศึกษาพำนักเรียนไปชมโบราณสถานและโบราณวัตถุใน
 บางโอกาส

ฝึกให้สามารถประดิษฐ์กรวยใส่ดอกไม้หรือร้อยดอกไม้หรือสิ่ง
 ประดิษฐ์อื่น ๆ ในพิธีทางพระพุทธศาสนา

ใช้เพลงและกิจกรรมเข้าจังหวะ

ให้นักเรียนวาดภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ฯลฯ

ชั้น ป.4 นอกจากวิธีการดังกล่าวที่ใช้ในชั้น ป.3 แล้ว ครูอาจ
 ใช้วิธีอื่น ๆ เช่น

แบ่งนักเรียนปฏิบัติงานกลุ่ม รายงาน อภิปราย และสรุปเกี่ยวกับ
 การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนา

จัดนิทรรศการ กระบะทราย หรือสมุดภาพ เพื่อให้เด็กมีความ
 เข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมและความหมายของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติตนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น
ในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันธรรมสวนะ ฯลฯ

ชั้น ป.5 นอกจากวิธีการดังกล่าวในชั้น ป.1-2-3-4 แล้ว
ครูอาจใช้วิธีอื่น ๆ เช่น

นำนักเรียนสนทนาและอภิปรายเกี่ยวกับหลักธรรมที่สำคัญ ๆ ของ
ทุกศาสนาในประเทศไทย และจะเน้นพิเศษในพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทย
แบ่งกลุ่มนักเรียนช่วยกันศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักธรรมของ
พระพุทธศาสนา แล้วอภิปรายสรุป แสดงเหตุผลในเรื่องต่าง ๆ เช่น เบญจศีล เบญจธรรม
อิทธิบาท 4 พุทธภาษิต ฯลฯ

พานักเรียนไปฟังเทศน์ที่วัด เพื่อให้เด็กเรียนปฏิบัติตนเป็น
พุทธศาสนิกชนที่ดี และให้รู้จักปฏิบัติตนในพิธีกรรมทางศาสนาและในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ฯลฯ
เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น และเล่าประสบการณ์
ของตนที่เกี่ยวข้องกับพิธีต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

ชั้น ป.6 นอกจากวิธีการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ครูอาจใช้วิธีการ
อื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น

แบ่งกลุ่มนักเรียนศึกษาพุทธโอวาท แล้วให้แต่ละกลุ่มเสนอความ
คิดเห็นและการปฏิบัติตนตามหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา

ให้นักเรียนแสดงบทบาทสมมติเกี่ยวกับพุทธภาษิต

ให้นักเรียนสนทนา อภิปรายจากข่าว ภาพข่าวและกิจกรรมทาง
พระพุทธศาสนา

แบ่งกลุ่มนักเรียนให้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือประกอบการอ่าน
พานักเรียนไปร่วมศาสนพิธีในชุมชนตามโอกาสที่เห็นสมควร
แล้วให้นักเรียนกลับมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นและข้อสังเกตของตน

หมายเหตุ กิจกรรมการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้น ป.1 - 6
ที่กล่าวมานี้ ตามปกติมิได้แบ่งแยกเฉพาะชั้นอย่างเด็ดขาด แต่จะใช้วิธีการต่าง ๆ ผสมผสานกันไป
เพื่อมิให้นักเรียนเกิดความรู้สึกว่าซ้ำซากน่าเบื่อหน่าย และในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะให้
นักเรียนได้รับความรู้ความเข้าใจอย่างเต็มที่ด้วย

4.2.2 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

เนื้อหาจริยศึกษาในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมในตัวผู้เรียนให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521

ในการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีลักษณะนิสัยที่ดีงามและสามารถนำคุณธรรมที่ได้รับจากการเรียนรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมตามจุดประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนั้น จะต้องมีเทคนิคหรือกลวิธีหลายอย่างเพื่อให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทั้งเป็นรายบุคคล และเป็นกลุ่ม ผู้เรียนจึงจะเกิดความเข้าใจมองเห็นคุณค่าและพร้อมที่จะปฏิบัติตามจนเคยชินเป็นนิสัย หรือเป็นไปโดยอัตโนมัติ ในชีวิตประจำวัน ตามปกติการสอนในกลุ่มนี้จะเน้นคุณธรรม 30 ประการ ซึ่งได้กำหนดไว้ในเรื่องจริยศึกษาอันเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ทั้งสิ้น โดยมุ่งอบรมนิสัยให้ผู้เรียนได้รู้จัก รู้จริงและรู้แจ้งในหลักธรรมของศาสนา มองเห็นความสำคัญและให้สามารถนำคุณธรรมดังกล่าวมาช่วยแก้ปัญหาในชีวิตได้ ดังนั้น การสอนจริยศึกษาตามหลักการของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 จึงไม่เห็นมากนักในด้านการบอก การบรรยาย การให้ท่องจำแบบนกแก้วนกขุนทองในหัวข้อธรรมะ แต่จะเน้นที่การปฏิบัติจริง โดยใช้วิธีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ หลาย ๆ แบบ จัดสิ่งแวดล้อม สถานการณ์และวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้แจ้งในคุณธรรมดังกล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ในการเรียนการสอนจริยศึกษาสำหรับเด็กประถมศึกษาชั้นนั้น หลักสูตรยังได้นำคุณธรรมทั้ง 30 ประการ ไปสอดแทรกหรือบูรณาการเข้าไปในกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ด้วย เช่น สอดแทรกไว้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงาน และพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มทักษะภาษาไทย คณิตศาสตร์เป็นบางส่วน โดยเฉพาะกลุ่มการทำงาน และพื้นฐานอาชีพยิ่งเป็นกลุ่มที่มุ่งให้เด็กได้ลงมือทำงานจริง ๆ ซึ่งในการทำงานนั้น จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องปลูกฝังให้เด็กมีกิจนิสัยที่สำคัญ ๆ หลายประการ เพื่อช่วยให้สามารถทำงานได้สำเร็จ เช่น ความรับผิดชอบ ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความตรงต่อเวลา ความร่วมมือ ความคิดสร้างสรรค์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตามกล่าวโดยสรุปก็คือ ในการสอนจริยศึกษาหรือคุณธรรม 30 ประการ ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ตามที่หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ให้เสนอแนะไว้ นั้น ครูผู้สอนจำเป็นจะต้องใช้เทคนิคการสอนหลาย ๆ แบบ แบบที่ใช้กันมาก

ให้แก่ การยกกรณีตัวอย่างจากเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคม หรือนิทานที่เป็นคติสอนใจ การให้เด็ก
อภิปรายแสดงความคิดเห็น การให้เด็กไปศึกษาค้นคว้าจากแหล่งวิทยาการด้วยตนเอง การรายงาน
ผลการศึกษาค้นคว้าที่ได้มา การให้เด็กแสดงบทบาทสมมติ และการสร้างสถานการณ์จำลอง
เป็นต้น

5. ทัศนะผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหลักสูตรพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา

การจัดหลักสูตรของไทย และสภาพปัญหาของสังคมในปัจจุบัน ทำให้บุคคลใน
วงการต่าง ๆ เห็นความสำคัญของการนำพุทธศาสนาเข้ามาไว้ในระบบการศึกษา และได้ให้
ทัศนะเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้แตกต่างกัน เช่น จานงค์ ทองประเสริฐ (อ้างถึงในมูลนิธิ
ธรรมสันติ 2528 : 135) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาในสมัยปัจจุบันว่า เน้นแต่ปัญญาความรู้
ให้เด็กโดยลืมนิสัยธรรมจรยา ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ ทองย้อย แสงสินชัย (2528 :
22) ที่ว่า ในปัจจุบันการอบรมศีลธรรมหรือคุณธรรมจริยธรรมถูกมองเมินจากระบบการศึกษา
ของรัฐเป็นอันมาก การศึกษาระบบใหม่ทั้งวิชาพุทธศาสนาสิ้นเชิง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาแก่ประเทศ
และสุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาสุทธิ (2525 : 24) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า หลักสูตรใน
ส่วนที่เกี่ยวกับศีลธรรมและจริยธรรมเท่าที่มีอยู่ปัจจุบันไม่ปลูกฝังให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจ
ซาบซึ้งในพระพุทธานุชา

สมพร เทพลีธา (2525 : 15) กล่าวว่า เนื่องจากนักวิชาการ เห็นว่า
การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ไม่ควรอิงศาสนา ควรแยกกัน หลักสูตรประถมศึกษา 2521
จึงได้ตัดเนื้อหาพุทธศาสนาออกไปเหลือเพียงเล็กน้อย มีแต่คุณธรรมที่มุ่งปลูกฝังให้แก่เด็ก
ไม่มีการเรียนเรื่องพุทธประวัติ วันสำคัญ ศาสนพิธี ไม่ยอมใช้ศัพท์ธรรมะที่เคยใช้ ซึ่งเป็นเรื่อง
ที่ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง การสอนคุณธรรม จริยธรรม และการสอนศาสนาควรทำไปพร้อม ๆ กัน
โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณธรรมและศาสนา มิใช่มีแต่คุณธรรมอย่างเดียว การสอนพุทธศาสนาใน
โรงเรียนควรทำอย่างยิ่ง แม้นักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นก็ควรรู้ศาสนาประจำชาติ และ
ธนู แสงศักดิ์ (2525 : 24) มีความเห็นว่า ปัจจุบันหลักสูตรมองข้ามพุทธศาสนาไปไม่เห็น
ความสำคัญที่จะจัดหลักสูตรพุทธศาสนาไว้โดยตรง โดยอ้างว่าให้สอนวิชาที่แทรกในวิชาอื่น จำเป็น
ที่จะต้องดำเนินการจัดให้มีหลักสูตรพระพุทธานุชา ให้มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา
ของชาติทุกระดับชั้นเป็นวิชาบังคับโดยถ้วน ซ้ำให้เห็นว่าบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้เห็นว่า เกี่ยวกับ
เนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรว่ายังมีน้อย และควรให้ความสำคัญให้มากขึ้น

ทัศนะของบุคคลที่เกี่ยวกับหลักสูตรพุทธศาสนากิ่งหนึ่ง คือ มองเห็นว่าได้มีการบรรจุเนื้อหาพุทธศาสนาไว้ในหลักสูตรแล้วนั้น อำนวย สุวรรณศิริ (2527 : 4) มีความเห็นว่าในระดับประถมศึกษา ได้มีการบรรจุพุทธศาสนา และหลักธรรมสำคัญ ๆ ไว้ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยเน้นหลักธรรมของพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน ฟังปฏิบัติทั้งสิ้น ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกับ สวัสดิ์ สุวรรณอักษร (ม.ป.ป. : 2) ว่าหลักสูตรได้มีการบรรจุพุทธศาสนาและหลักธรรมที่สำคัญ ๆ ไว้ใน 2 กลุ่มประสบการณ์ คือ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งมีเนื้อหาพุทธศาสนาโดยเฉพาะ และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยซึ่งมุ่งเน้นการอบรมศีลธรรมและจริยธรรมทางพุทธศาสนา และ สุนน อมรวิวัฒน์ (2527 : 45) ได้กล่าวถึงพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษาไว้ในทำนองเดียวกันว่า ในระดับประถมได้จัดเรื่องราวของพุทธศาสนาไว้ในหน่วยชาติไทยกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เนื้อหาของหลักสูตรในรูปแบบที่เป็นจริยธรรม ใช้ได้สำหรับผู้เรียนทุกศาสนาให้นำจริยธรรม 30 ประการ มาจัดไว้ในหมวดจริยศึกษา กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

นอกจากนั้นแล้วยังมีผู้เชี่ยวชาญที่กล่าวถึงหลักสูตรพุทธศาสนา ในระดับประถมศึกษาอีก เช่น บัญญา นันทภิกขุ (สัมภาษณ์) กล่าวว่า ในระดับเด็กควรจะรู้เรื่องหน้าที่ที่เรามีต่อบิดา มารดา ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นเรื่องทศ 6 ต้องสอนให้เด็กรู้จักประวัติพระพุทธเจ้า สอนให้ละความชั่ว ทำความดี สอนให้ไหว้พระรัตนตรัย อธิบายให้เขาทำความเข้าใจสิ่งนั้น ให้รู้ว่าวันสำคัญทางศาสนา เลิก อัมสำคัญอย่างไร ให้รู้จักศาสนสถานต่าง ๆ และสำหรับในการสอนควรพานักเรียนไปในห้องพระที่มีโต๊ะหมู่บูชา ห้องจริยศึกษา หรือพาไปวัดเพื่อให้รู้จักศาสนสถานต่าง ๆ อีกด้วย พระโสภณคณาภรณ์ (สัมภาษณ์) ได้กล่าวในทำนองเดียวกัน สอนเกี่ยวกับบุคคลที่ใกล้ชิดตัวเด็ก คือสอนในเรื่องทศ 6 สอนให้รู้จักสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตัว เช่น รู้จักรักสิ่งของ มีระเบียบวินัย รู้จักเก็บรักษาสมบัติของส่วนรวม สอนให้มีความผูกพันกับพุทธศาสนา รู้พุทธประวัติในลักษณะที่เป็นแบบอย่างที่ดี ให้รู้จักความดีของพระสงฆ์ และสอนให้เด็กมีระเบียบวินัย รู้จักบำเพ็ญคุณโทษ ดีชั่ว เป็นต้น

พระพยอม กัลยาโณ (สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึงการสอนพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษาว่า ต้องให้เด็กรู้จักบังคับตนเองไม่ให้ทำชั่ว รู้จักแสดงความกตัญญูต่อพ่อแม่ รู้เรื่องพุทธประวัติ ประเพณีต่าง ๆ ทางศาสนา การกราบไหว้ การสวดมนต์ การอาราธนาศีล

อ่ำไพ สุจริตกุล (สัมภาษณ์) กล่าวถึงหลักสูตรพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา เริ่มให้มีศรัทธาในพระรัตนตรัยก่อน สอนให้ละเว้นความชั่วด้วยการรักษาศีล สอนให้ทำความดี

ด้วยการประพฤติธรรม และที่สำคัญพิเศษกว่าศาสนาอื่นทุกศาสนา ได้แก่ สอนให้ฝึกจิต ลกกิเลส ซึ่งสามารถฝึกได้ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ ด้วย

พระราชวรมุนี (สัมภามณ์) ได้กล่าวถึง เนื้อหาการสอนพุทธศาสนาจะต้องยึด สภาพความเป็นจริงกับชีวิตประจำวันเป็นหลักซึ่งรวมถึงวัยด้วย ตัวอย่างเช่น การสอนเรื่อง ความดี ความชั่ว จะต้องนึกถึงความดีความชั่วที่มีอยู่ในสังคมปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น คนไทยเลี้ยงดู ลูกให้เกิดคึดหา คืออยากได้ อยากมี ชอบใจ ไม่ชอบใจ มานะ โธ่อด ถือตัว เราจะต้องเปลี่ยน นิสัยใหม่ สร้างฉันทะ คือความใฝ่รู้ ใฝ่กระทำ ใฝ่ที่จะสร้างสรรค์ ซึ่งในเรื่องนี้เป็นปัญหาสังคม อย่างหนัก คือ สร้างคึดหา ไม่สร้างฉันทะ เราเอาไปสัมพันธ์กับวัฒนธรรมภายนอกได้ เช่น เด็กจะชอบใจสิ่งๆ ที่เข้ามาใหม่ ๆ แผลก ๆ สนองความอยากได้ อยากเอาความโก้หรูหรร เทคโนโลยีนี้นำไปใช้ในการสร้างความสนุกสนานตื่นเต้นเพียงอย่างเดียว ถ้าเราสร้างฉันทะให้ เด็กไปสัมพันธ์กับวัฒนธรรมภายนอกจะไม่มองสนุกสนานตื่นเต้นเท่านั้น แต่จะมองหาสิ่งๆ ที่ทำให้เกิด ความอยากรู้ ฝรั่งรู้อะไร ญี่ปุ่นรู้อะไร นำเอาความรู้การใช้เทคโนโลยีมาเพื่อการค้นคว้า และ สร้างสรรค์ต่อไป เป็นต้น

ทัศนะของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดเนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรเป็นเพียง ความคิดเห็นของบุคคลเท่านั้นไม่สามารถตัดสินได้แน่นอนเกี่ยวกับสภาพของเนื้อหาพุทธศาสนาใน หลักสูตร ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษา ว่ามีอะไรบ้าง โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษา กับเนื้อหา เกี่ยวกับพุทธศาสนาตามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมและปรับปรุง เกี่ยวกับเนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษาให้เหมาะสมต่อไป

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและจริยธรรม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตรประถมศึกษาใน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหน่วยชาติไทย และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย หมวดจริยศึกษา จึงได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและจริยธรรม ดังนี้

นวลผจง เสวตเวช (2500 : 95) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการแนะแนว ให้เสนอแนะ เทคนิคในการปลูกฝังหลักธรรมแก่นักเรียนว่า โรงเรียนควรจัดให้ ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับวัย และควรให้อ่านหนังสือ

ทางพระพุทธศาสนาเป็นหนังสือนอกเวลาอย่างน้อยปีละ 1 เล่ม ครูควรสอนให้นักเรียนรู้ความหมายของคำสวดมนต์ไหว้พระที่ผู้เรียนกระทำอยู่ทุกวัน และเวลาที่ผู้เรียนสวดมนต์ ครูควรแนะนำให้ผู้เรียนมีสมาธิระลึกถึงความหมายในถ้อยคำที่กำลังสวดด้วย ทุกเช้าควรมีการสอนธรรมแก่นักเรียนประมาณ 10 นาที หรืออาจให้ผู้เรียนผลัดเปลี่ยนกันเล่าตัวอย่างการกระทำความดีต่าง ๆ ที่นักเรียนได้พบเห็นมา โรงเรียนควรมีครูสอนศีลธรรมโดยเฉพาะ และครูคนอื่น ๆ ควรนำเอาหลักธรรมมาสอนแทรกในวิชาที่ตนสอนด้วย โรงเรียนควรจัดให้มีกิจกรรมพิเศษทางศีลธรรม เช่น การจัดนิทรรศการ การอภิปรายธรรม ตั้งชุมนุมยุวพุทธิกะในโรงเรียน สิ่งสำคัญอย่างยิ่งคือ จะต้องให้ครูทุกคนในโรงเรียนประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี จึงจะทำให้จุดประสงค์ของการสอนในโรงเรียนดำเนินไปสำเร็จผล และจากการค้นคว้าของ ราศี ทองสวัสดิ์ (2503 : 85) ซึ่งได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการอบรมศีลธรรมและพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมตอนต้นของครู โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างทั้งเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเลือกมาจากผู้ที่ศึกษาในโรงเรียนชั้นนำของประเทศ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์อาจารย์ใหญ่ 8 ท่าน และครูผู้สอนศีลธรรมและพุทธศาสนา ในชั้น ม.ศ. 1 - 3 รวม 15 ท่าน เพื่อต้องการทราบทัศนคติของอาจารย์ใหญ่และครูที่สอนศีลธรรมและพุทธศาสนา ผลปรากฏว่า การอบรมศีลธรรมและพุทธศาสนาควรเริ่มอบรมในขณะที่เด็กเข้าเรียนในชั้นเล็ก ๆ เพราะเด็กมีเวลาอยู่ในโรงเรียนนาน โรงเรียนควรมีวิธีการที่ดีเหมาะสมแก่เด็ก และควรมีวิธีการอบรมและสั่งสอนที่จะทำให้นักเรียนนำไปประพฤติตามด้วย

มณฑล ไตรรัตน์สิงหนตุล (2524 : ง - จ) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหานักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หกตามหลักอริยสงฆ์ โดยผู้วิจัยได้สำรวจปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หก โดยให้นักเรียน 100 คน เขียนเรียงความเกี่ยวกับปัญหาที่เขาพบในชีวิตประจำวัน นำปัญหาที่มีความถี่มากที่สุด คือ ปัญหาความยากจนมาสร้างเป็นเรื่องของเด็กที่มีปัญหาความยากจน ให้นักเรียนที่เป็นตัวอย่างประชากรจำนวน 800 คน จากโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา 50 โรงเรียน แก้ปัญหาโดยเสรี ผู้วิจัยได้สร้างเกณฑ์การวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาคตามหลักอริยสงฆ์ขึ้น แล้วนำข้อเขียนของนักเรียนมาวิเคราะห์หาขั้นตอนตามเกณฑ์นั้นโดยหาค่าร้อยละ จากการวิจัยพบว่า นักเรียนร้อยละ 62.37 มีขั้นตอนการแก้ปัญหาคครบทั้ง 4 ขั้นตอน คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นักเรียนเขียนแก้ปัญหาคโดยแสดงว่าเข้าใจความหมายของปัญหาค คือ ทุกข์ร้อยละ 89.25 รู้สาเหตุของปัญหาค คือ สมุทัย ร้อยละ 68.00 แสดงเจตนาในการแก้ปัญหาคคือ นิโรธ ร้อยละ 100

และแสดงแนวทางในการแก้ปัญหาคือ มรรค ร้อยละ 100 นักเรียนแสดงเจตนาแก้ปัญหาด้วยตนเองมากกว่าที่จะให้ผู้อื่นช่วย นักเรียนแสดงแนวทางการแก้ปัญหามรรค หมวดสัมมาสังกัปปะ สัมมาทมัณฑะ สัมมาวายามะ มากที่สุดร้อยละ 100 รองลงมาเป็นสัมมาอาชีวะ ร้อยละ 97.62 และสัมมาทิฐิ ร้อยละ 62.37 ที่น้อยที่สุด คือ สัมมาสติ ร้อยละ 15.87 แนวทางการแก้ปัญหาคความยากจนที่มีลักษณะเด่น คือ การวางแผนครอบครัว รัฐบาลช่วยในการชลประทาน การปลูกพืชหมุนเวียน พืชคลุมดิน รัฐบาลช่วยทำฝนเทียม เกษตรอำเภอ และเกษตรตำบลช่วยเหลือให้คำปรึกษาการไม่ตัดไม้ทำลายป่า การปลูกป่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ การขายผลิตผลโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง การจัดตั้งสหกรณ์ชาวนา

อาภรณ์ พุกกะมาน และคณะ (2525 : 370 - 372) ได้วิจัยเรื่อง จรรยา 15 ทางเอกแห่งการบรรลุนิยามอย่างพระพุทธเจ้ามีผลจริง พิสูจน์ได้แม้ในปัจจุบัน โดยให้ประชากรตอบแบบสอบถาม ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม วิเคราะห์ได้ว่า ประชากรยืนยันถึงไตรสรณคมณ์ และการมีพระอริยสงฆ์เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตของประชากรตามแบบอย่างพระอริยสงฆ์ดังกล่าวนั้นตรงกับการดำเนินชีวิตของพระอริยพุทธสาวกที่กล่าวไว้ในพระสูตรว่าด้วยอริยวงศ์ และหมวดธรรมที่เรียกว่า อัปตมกธรรม ที่มุ่งดำเนินชีวิตในความเรียบง่าย ลดละความมีคู่ความพองถึงความพ้น และหมด อย่างไม่เป็นโทษ ให้อิทธิพลของสิ่งนั้น ๆ อีกต่อไปด้วยความมีสติ ประชากรยืนยันการมีศีล (ศีล 5 เป็นอย่างต่ำ) โดยใช้ศีลหมวดต่าง ๆ เป็นกรอบในการตัดสินใจที่ควรทำ สิ่งไม่ควรทำ สิ่งไม่ควรเลิก และสิ่งที่ควรสละให้พ้นกาย วาจา และใจ ของแต่ละคน นอกจากนี้ประชากรยังสามารถประเมินความบริสุทธิ์ของศีลของตนแต่ละข้อ ด้วยความรู้ชัดในคุณประโยชน์ของศีลด้วย ประชากรมีปัญญาการอยู่เหนือโลกของตน รู้คุณธรรมของพระอริยะและมีสภาวะธรรมบางส่วนของพระอริยบุคคลในตน

วีระพงษ์ คุณมณี (2526 : 27) ได้วิจัยเรื่อง การสอนจริยธรรมด้วยวิธีสอนตามขั้นขั้นของอริยสัง กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนโดยวิธีสอนตามขั้นขั้นของอริยสังกับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอนหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ทางด้านทัศนคติของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีสอนตามขั้นขั้นของอริยสัง กับวิธีสอนตามคู่มือแนวการสอน หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว
ข้างต้น เนื้อหาสาระที่ได้ ผู้วิจัยนำมาเพื่อประโยชน์ต่อการวิเคราะห์เนื้อหาพุทธศาสนาในหลักสูตร
ประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งจะได้นำเสนอในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย